

spoštljivega komuniciranja in kritičnega poslušanja. Učitelj je tukaj v dvojni vlogi, kot *govorec*, ki skozi lastno prakso (uporabe in odzivanja na zavrnitve) kaže zgled, in kot »učitelj govorništva«, ki lahko učencem v dani situacijo ustrezno približa in pojasni načine zavračanja ter njihov prepričevalni učinek v dani retorični situaciji. To napotilo je seveda mogoče prenesti na kateri koli retorični princip oz. jezikovno rabo. Zavrnitev izpostavljammo zato, ker gre za jezikovno strategijo, ki v vsakdanjem sporazumevanju pogosto velja za »konfliktni« element in ki se ji v pedagoškem procesu (tako na ravni učnega pogovora kot tudi na ravni učnih vsebin) ne posveča dovolj pozornosti.

Zaključek (lat. *peroratio*) je namenjen *povzemanju* in strukturiranju glavnih argumentov ter dejstev, oblikovanju kratke koherentne sheme povedanega in s tem utrjevanju razumevanja ter spomina. Njegova druga pomembna naloga je ustvariti želeno *čustveno razpoloženje* pri poslušalcih, s čimer govorec doseže, da si povedano lažje vtisnejo v spomin, a tudi (v antični retoriki pa predvsem to), da se v stališčih dokončno nagnejo na njegovo stran. Glede vzbujanja čustev Kvintilijan zaključek naveže na uvod govora. Govor je kakor živ organizem, katerega sestavni deli imajo sicer specifične funkcije, a govorec naj bi se v vsakem trenutku zavedal celovitosti njegovega učinkovanja (*Inst.* 6.1.11) in temu prilagajal izbor prepričevalnih strategij. Glede na retorično situacijo govorec vedno tudi izbere/določi, katera čustva želi pri poslušalcih vzbuditi (npr. strah, sovraštvo, nejevoljo, jezo, sočutje, prezir), do koga (npr. naklonjenost do sebe, jezo do nasprotnikov) ali česa (npr. strah zaradi posledic obravnavanega problema) in s kakšnimi sredstvi (tj. z ustreznimi vsebinskimi izhodišči – *kaj reči* – ter z izborom besed, z dejanji ali neverbalnimi elementi – *kako reči*).⁶⁰ *Pathos* velja v tem primeru za primarni način prepričevanja in pri tem ne gre nujno za silovito, slogovno nabuhlo (*patetično*)⁶¹ nagovarjanje poslušalcev. Prav tako je čustva mogoče vključiti v kateri koli del govora (tudi v pripovedni, okrepitevni in zavrnitveni del) oz. v kateri koli prepričevalni postopek (npr. vpletanje patotičnih elementov v *logos*/argumentacijo). Najprimernejši mesti

60 Prim. Quint. (*Inst.* 6.1.12-55). Ciceron (*De inv.* 1.101-109) zaključek govora deli na na tri dele: povzetek ali naštevanje (lat. *enumeratio*), zburjanje ogorčenja nad nasprotnikom (lat. *indignatio*) in zburjanje usmiljenja do govorca (lat. *conquestio*). Za vsakega od zadnjih dveh delov navaja petnajst oz. šestnajst različnih toposov (ali vsebinskih izhodišč), s pomočjo katerih je mogoče vzbujati ogorčenje ali usmiljenje.

61 *Patetičen* (pretirano vznesen) – *patotičen* (ki se nanaša na retorični *pathos*), enako *etičen* (ki se nanaša na *etičnost*) – *etotičen* (ki se nanaša na retorični *ethos*).